

*Ю. Я. Волошина,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, зам. декана з міжнародних зав'язків
економічного факультету,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ПРИМІСЬКА ЗОНА ТА ЇЇ ОСНОВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ З МІСТОМ

*Yulianna Voloshyna,
PhD, associate professor of BusinessEconomy, vice dean of international relationship at
Economical Faculty
of Uzhgorod National University, Uzhgorod*

THEORETICAL BASES OF THE DEFINITION OF SUBURBAN AREAS AND ITS KEY RELATIONSHIP WITH THE CITY

В даній науковій статті всебічно проаналізовано поняття «приміська зона», наведено чимало дефініцій відомих науковців та сформовано власне авторське визначення. Враховуючи багатогранне значення приміської зони досліджено основні функціональні взаємозв'язки між містом та приміськими населеними пунктами. Автором дослідження визначено найбільш оптимальну межу приміської зони для міст обласного та районного значення (окрім міст- мільйонників) поділивши її на три рівні притягання до головного міста.

In this scientific article, the concept of "suburban area" was thoroughly analyzed, and a lot of definitions were given by famous scientists who formed their own ones. Given the multi-sided meaning of suburban area, the main functions of the relationships between urban and suburban settlements were revealed. The author of the research identified the most optimal limit of suburban areas for regional and municipal cities (except megacities with over one million population), dividing it into three zones based on the distance from the city limits.

Ключові слова: *приміська зона, взаємозв'язки між містом та приміською зоною, регіональна економіка, національна економіка, міські та приміські населені пункти.*

Keywords: *suburban area, relationship between the city and the suburban area, regional economy, the national economy, urban and suburban settlements.*

Постановка проблеми. Серед вітчизняних чи зарубіжних науковців на сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення дефініції «приміська зона», тому автором було поставлено за мету сформулювати та запропонувати власне найбільш оптимальне визначення цього поняття. Територіальне розміщення населеного пункту в порівнянні до «головного» міста впливає на його соціально-економічний розвиток. Саме тому важливо визначити існування основних взаємозв'язків приміських населених пунктів із містом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців, які займались вивченням проблем взаємовідносин між містом та його приміською зоною варто відмітити: Ж-Р. Будвіль[3], Ф. Перру [5], Дж. Фрідман [5], Х.Річардсон [1], Дж. Форестер [17] тощо.

Великий вклад у вивчення відносин міста та приміської зони внесли вчені німецької школи Й. Тюнен [15], А. Вебер [5], В. Кристалер [5], А.Льош [7], В. Лаунхардт, які дали початок розвитку просторової економіки.

Метою статті аналіз існуючих понять та точок зору стосовно «приміської зони», виокремлення власної позиції та формулювання авторського визначення цього поняття.

Формулювання цілей статті. Дослідивши наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які займаються вивченням соціально-економічного розвитку урбаністики та регіону:

- запропонувати власне найбільш оптимальне визначення дефініції «приміська зона»;

- виокремити найбільш поширені взаємозв'язки між містом та прилеглими населеними пунктами, що впливає на їхній соціально-економічний розвиток;
- визначити найбільш оптимальну межу приміської зони для міст обласного та районного значення (окрім міст- мільйонників).

Викладення основного матеріалу.

У більшості випадків міський населений пункт не функціонує сам по собі. Як правило, територію міста завжди оточують менші населені пункти, які формують його приміську зону, розмір якої залежить від території самого міста. Чим більше місто тим більші населені пункти розміщені неподалеку, утворюючи так звану агломерацію, як правило це стосується столиць чи міст-мільйонників. Міста, які розміщені поблизу до центрального міста часто називають містами-супутниками. У залежності від розміру та впливу головного міста формується його так звана приміська зона із менших приміських населених пунктів. Якщо мова йде про звичайне місто районного чи обласного значення, то часто його приміською зоною є приміські населені пункти, тобто оточуючі села.

Дослідивши та проаналізувавши чимало літературних джерел ми прийшли до висновку, що серед науковців немає ні єдиного загальноприйнятого визначення приміська зона, ні критеріїв по яким визначають, які населені пункти до неї відносять.

Із врахуванням суттєвих наукових доробок щодо визначення цього поняття, та множинність поглядів на нього, доцільно навести основні дефініції терміну «приміська зона»:

1. Приміська зона – це зона впливу міста на прилеглі території і населені пункти (у межах адміністративних районів), що утворюють єдине ціле у функціонально-планувальному, соціально-економічному та територіальному устрої і характеризуються інтенсивністю транспортних зв'язків, маятникової міграції, міжселенним обслуговуванням. [11]

2. Приміська зона – територія навколо міського центру, функціонально пов'язана з ним щодо постачання товарами та послугами, забезпечення зайнятості. Приміську зону часто визначають також як сферу впливу міста. [13]

3. Приміська зона — територія за межами міста, до складу якої входять ліси, лісопарки та інші зелені насадження, заклади та установи для масового відпочинку, землі сільськогосподарського призначення, виробничі та комунальні підприємства, що обслуговують місто, транспортні магістралі. [9]

4. Приміська зона – це територіальна зона, що примикає до міської межі, яка є невід'ємною частиною міста, закладена у відповідності з економічними, просторовими, трудовими, рекреаційними зв'язками і закріплена комплексом адміністративних, містобудівних документів. [10]

5. Приміська зона – це багатофункціональна соціально-економічна система, яка складається з адміністративних районів прилеглих до центрального поселення, господарська діяльність яких спрямована на обслуговування та забезпечення потреб міста. [14]

6. Приміська зона – це територія, розташована за межею міста, яка є резервом для розвитку міста, місцем розташування і будівництва споруд, необхідних для нормального його функціонування, організації відпочинку населення, поліпшення якості довкілля відповідно до містобудівних та інших спеціальних вимог. [10, с.223]

7. Приміська зона – це територія, яка примикає до зовнішньої межі міста і має з ним стійкі соціальні, трудові, виробничі, економічні та інфраструктурні зв'язки; являється резервом територіального розвитку міста, місцем розміщення об'єктів необхідних для його нормального функціонування, забезпечення мешканців міста та прилеглих територій земельними наділами для індивідуального та колективного житлового будівництва, ведення підсобного сільського господарства, садівництва і городництва, організації місць відпочинку з використанням місцевих рекреаційних можливостей і виконує захисні та санітарно-гігієні функції. [4]

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, вивчивши наведені визначення терміну «приміська зона», ми розглядаємо приміську зону перш за все, як економічну категорію, і тому необхідно уявити економічний зміст цього поняття із врахуванням нормативно-правових аспектів.

Отже, вавтор даного дослідження під «приміською зоною» розуміє територію, що оточує місто, яка є його невід'ємною частиною, знаходиться з ним в тісних функціональних, культурно-побутових та інших взаємозв'язках, складається із територій сільських (рідше міських) населених пунктів та земель сільсько- та лісогосподарського призначення, має різностороннє господарське значення та виконує оздоровчі функції для міського населення.

Безсумнівно, великі міста впливають на прилеглу територію та наближені населені пункти, формують їх розміри, суспільні зв'язки населення, оскільки відбувається поширення міського способу життя на сільських мешканців. Урбанізація сільської місцевості приводить до змін у самій її структурі: набуває розвитку та росту несільськогосподарська діяльність та зайнятість населення, зростає його маятникова міграція, набуває змін демографічна та соціально-професійна структура сільських громад, їхній устрій і ведення господарства. Тобто формуються зони впливу великих міст, в яких взаємозв'язки із сільською місцевістю мають прямий та зворотній характер. [2, с.11]

Із врахуванням сутності загальної теорії систем, місто та приміська зона утворюють складну суспільну систему, в якій місто виступає центром, а приміська зона відповідно периферійною, віддаленою від центру територією. Приміська зона формується під впливом міста, яке намагається якнайповніше використати прилеглу територію для задоволення своїх різноманітних потреб. Звичайно напрям її розвитку залежить від розвитку самого міста.

Сьогодні все частіше спостерігається така тенденція, коли більше жителів надають перевагу проживанню за межею міста, в так званих передмістях, тобто в прилеглих населених пунктах до основного міста. Приміська зона формується під впливом процесу «субурбанізації» (від латинського – «suburbium» - передмістя) – процес росту і розвитку приміської зони великих міст, у результаті чого формуються міські агломерації – взаємозалежні групи поселень (насамперед міські), об'єднані різними видами зв'язків (трудові, виробничі, рекреаційні, інфраструктурні та ін.) у динамічні системи. Після чого починається більш швидкий розвиток передмість (насамперед демографічний) у порівнянні з центральним містом. Передмістя починають розвиватися за рахунок центрального міста: відбувається інтенсивне переселення міських жителів з центрального міста в приміську зону, перенесення туди промислових, соціальних та інших об'єктів функціонального призначення. Чисельність населення у центральних районах міста поступово зменшується.

Існують численні причини цього процесу, які детально вивчалися у США та інших країнах інтенсивної субурбанізації. Серед основних причин, які стимулюють переміщення населення з центральних міських районів у приміську зону, окрім розвитку в передмістях промислових підприємств, варто віднести велику різницю у вартості землі в центральній частині міста та ще незаселених околицях, високу вартість гарної нерухомості в місті, перенаселеність та моральний знос житла в центральних районах міста, гострі економічні проблеми, забруднення атмосфери великого міста відходами промислового виробництва та чадними газами тисяч автомобілів, шум, труднощі пересування, високі місцеві податки, загострення соціальних проблем.

Необхідною умовою субурбанізації є розвиток транспорту та широкої сітки доріг для забезпечення перевезень між місцем проживання та місцем роботи, тому що люди, які переселяються у передмістя, у більшості, продовжують працювати в великому місті. [12, с.79] та [8].

Приміська зона забезпечує місто необхідними для його життєдіяльності природними ресурсами, перш за все водними, і слугує базою виробництва малотранспортабельної та швидкокопсувної сільськогосподарської продукції. Вона стає постачальником для будівництва міста будівельними матеріалами: глини, піску, гравію, вапняку та ін., які тут добувають, якщо їх виробництво не суперечить вимогам та не несе шкоди навколишньому середовищу.

Приміська зона слугує резервом для розвитку міста та розміщення в ній об'єктів господарського обслуговування. До складу приміських зон включають зелені зони, які призначені для організації відпочинку населення, покращення мікроклімату, стану атмосферного повітря та санітарно-гігієнічних умов. [6]

На сьогоднішній день в Україні межа приміської зони та її режим визначаються міською радою на підставі угод з представницькими органами територіальних громад суміжних адміністративно-територіальних одиниць та власниками землі.

У залежності від затраченого часу та відстані від приміської зони до міста визначають межі приміської зони. Так для великих міст двогодинна трудова доступність і близько 10 культурно-побутових для одного мешканця на рік визначають межу приміської зони. У своїй праці «Основи теорії містобудування» І.О. Фомін виділяє межі зони впливу міста-центра радіусом міжпоселенських зв'язків: трудових 15-60 км., культурно-побутових та рекреаційних – до 80 км. [16]

Автором статті пропонується встановити межі приміської зони для міст обласного та районного значення (окрім міст-мільйонників) поділивши її на три рівні притягання до головного міста: перший рівень до 5 км.; другий рівень від 5 до 15 км. та третій – більше 15 км. У залежності від рівня розташування приміської зони встановлюється взаємозв'язок між містом та зоною впливу міста. Тобто перший рівень має тісніші та глибші взаємозв'язки ніж третій.

Міські і приміські населені пункти функціонують і взаємодіють між собою утворюючи цілу низку певних взаємовідносин. Між містом та приміською зоною існує широкий спектр зв'язків, основні з яких наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні зв'язки між містом та приміською зоною, які формують їхні взаємовідносини *

Назва зв'язків	Форми прояву
Виробничі	Виникають по лінії комбінування і виробничої кооперації підприємств міста-центру з підприємствами прилеглих населених пунктів.
Культурно-побутові	Пов'язані із задоволенням потреб населення приміської зони в соціальній сфері, таких як: заклади освіти, торгівлі, охорони здоров'я тощо.
Сільськогосподарські	Виникають у результаті продовольчого забезпечення міста-центру за рахунок приміської зони і навпаки
Інфраструктурні	Пов'язані з розміщенням об'єктів інфраструктури міста – складів, місць захоронення міських відходів, кладовищ, очисних споруд, водозаборів та ін. у приміській зоні
Рекреаційні	Пов'язані з рухом мешканців міста до місць відпочинку.
Трудові	Пов'язані з переміщенням населення до місць прикладання праці.

* Сформовано автором на основі узагальнення наукових праць

Виробничі відносини між містом та приміськими населеними пунктами виникли в результаті переміщення об'єктів виробничої сфери, які потребують значних територій та мають підвищенні вимоги до навколишнього середовища за межі міста-центра.

Трудові відносини мають як правило, доцентрову спрямованість, хоча часто мешканці міста знаходять роботу в приміській зоні, інакше кажучи виникає маятникова міграція між містом та приміськими населеними пунктами. Трудові й культурно-побутові зв'язки виникли у зв'язку із бажанням населення вирівняти та покращити життєві умови незалежно від місця проживання і проявляються у збільшенні інтенсивності культурно-побутових зв'язків сільського населення з містом, насамперед з його перевагами (промисловими, культурно-побутовими, розважальними та ін). У передмісті часто розміщують аграрні підприємства, основне завдання яких забезпечення населення міста малотранспортабельною та швидкокопсувною продукцією, зокрема овочами, фруктами, м'ясом, молоком та молочними продуктами. Приміська зона має певні переваги для розміщення в ній інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Тут є розвинена виробнича та соціальна інфраструктура, вигідне розташування до ринків збуту та центрів матеріально-технічного постачання, можливість швидкого залучення додаткових трудових ресурсів у разі такої необхідності. Часто в приміській зоні розміщують електростанції, аеропорти, вантажні станції, заводи по переробці відходів, складські та комунальні об'єкти, об'єкти інженерної та транспортної інфраструктури та ін. – що і становить інфраструктурні взаємозв'язки між містом та його приміською зоною. Рекреаційні зв'язки на відміну від трудових та культурно-побутових мають як правило відцентровий характер, оскільки у приміській зоні формуються та функціонують території масового відпочинку міського населення. Створюються так звані зелені зони, де розміщуються рекреаційні об'єкти: ліси, лісопарки, озера, ставки, річки, виділяють спеціальні зони рекреації в яких розміщуються бази відпочинку, санаторії, пансіонати, туристичні бази, готелі що сприяють відпочинку, оздоровленню та лікуванню міських мешканців.

На рис.1 зображено можливий характер та напрямки існуючих зв'язків між містом та приміською зоною.

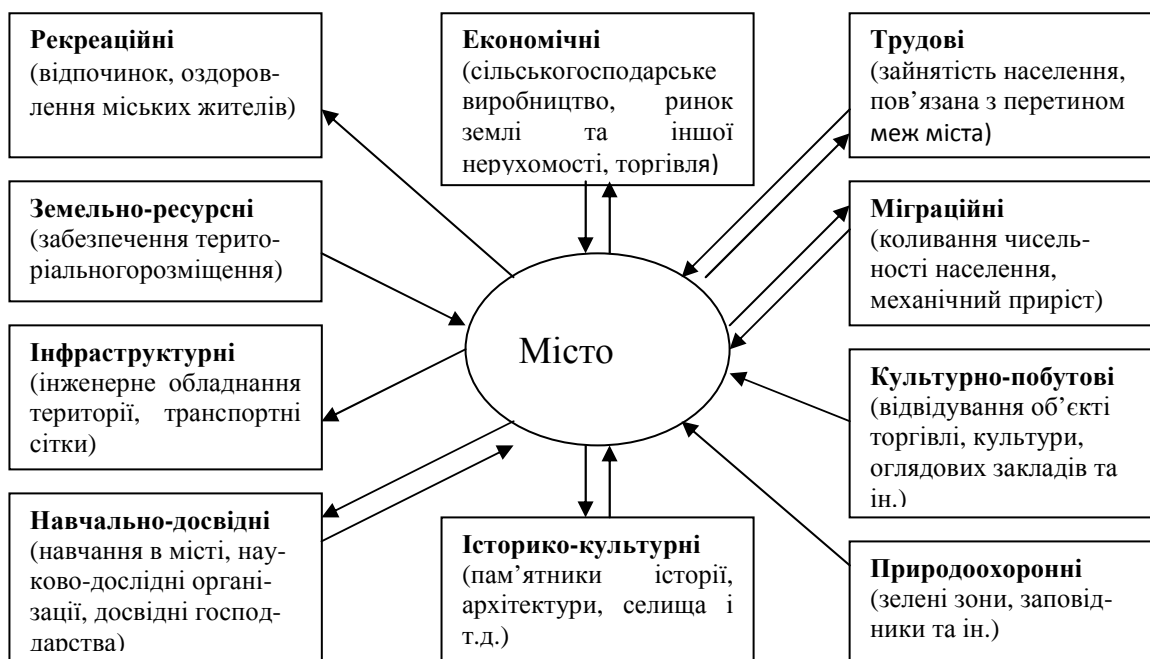

Рис. 1. Функціональні зв'язки міста з приміською зоною
(Сформовано автором на основі узагальнення наукових праць)

Наведений рисунок показує найбільш вживані багатогранні зв'язки між містом і приміською зоною. Відмітимо, що у вітчизняній та зарубіжній літературі проблема взаємодії міст та прилеглих територій займає значне місце. Багато науковців вивчають її через призму не лише економічних, але і філософських, екологічних та ін. ідей і теорій. Вивчення взаємовідносин міста та приміської зони досліджуються в теоріях економічної науки, а також інших, зокрема теоріях регіонального планування, системної динаміки тощо.

Як вже зазначалось, місто оточене приміськими населеними пунктами між якими здійснюється постійна взаємодія, яка реалізується через їх взаємозв'язки. Одним із важливих чинників цієї взаємодії є переміщення населення між цими населеними пунктами. Такі переміщення носять як доцентровий, так і відцентровий характер. У більшій мірі населення із приміських населених пунктів намагається працевлаштуватись та отримати освіту відповідного рівня у місті, тим самим викликаючи щоденні маятникові поїздки з дому на роботу чи на навчання, тобто ставати маятниковими мігрантами.

Стосовно приміських територій, то з впевненістю можна сказати, що в нашій країні близькість до міста майже завжди означала краще забезпечення елементарними товарами та послугами. Якщо взяти період

адміністративно-командної економіки, то через існування інституту прописки було обмеження забезпечення потреб населення, то в сучасних ринкових умовах завдяки можливості придбання землі та нерухомості, появи приватних послуг такі можливості значно розширилися.

Відповідно до українського законодавства та державним будівельним нормам система забезпечення суспільних потреб жителів приміської зони передбачає послуги, які націлені на задоволення найнагальніших потреб населення в навчанні, вихованні дітей, догляді за людьми похилого віку та інвалідами, охороні здоров'я, закладами торгівлі, культури, фізкультури та спорту, зв'язку тощо. Тобто, ми бачимо, суттєву різницю у забезпеченні міста та приміських населених пунктів необхідними закладами для комфортнішого проживання.

Висновки. Дослідивши чимало літературних джерел автор статті всебічно проаналізувала категорію «приміська зона», визначила основні зв'язки між містом та приміською зоною. Відмітила, що ці взаємовідносини проявляються у виробничій та сільськогосподарській діяльності, в культурно-побутовому, рекреаційному та інфраструктурному забезпеченні таких зв'язків між містом та приміською зоною. Функціональні зв'язки між містом та приміською зоною існують як і в економічному, так і в історичному аспектах. Це проявляється через участь трудових ресурсів приміських населених пунктів у міграційних процесах у міську місцевість для отримання культурно-побутових, навчально-освітніх послуг, а також дослідної діяльності. Водночас приміська зона має переваги у наданні рекреаційних послуг, у наявності природоохоронних об'єктів (зелені зони, заповідники) тощо. Запропоновано встановлення найбільш оптимальних меж приміської зони в порівнянні до «головного» міста, а також визначено основні переваги та недоліки проживання в місті та/чи в приміських населених пунктах.

Література.

1. Richardson H.W. *Regional Growth Theory*. – London. 1973
2. Белоконь Ю.Н. Региональное планирование (теория и практика) / Ю.Н. Белоконь. – К.: Логос, 2003. – 259 с.
3. Жихор О.Б. Теоретичні основи формування інноваційної політики розвитку регіонів / Жихор О.Б. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету. – 2008. – вип. 18.7. ст. 284 – 288.
4. Земельный Кодекс Российской Федерации от 25 октября 2001 года № 136 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/4982/22018>
5. История экономических учений / Под ред. Архиреева С.И., Решетняк Н.Б. – Х.: НТУ ХПИ, 2003. – 216с.
6. Концепция развития и общая организация территории городских и сельских поселений. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fireman.ru/bd/snip/2-07-01-89/2-07-01-89-1.html>].
7. Леш А. Географическое размещение хозяйства. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1959. – 455 с.
8. Микулин Ю. Урбанізація як всесвітній процес. Географія найбільших мегаполісів світу [Електронний ресурс] / Ю. Микулин. – Режим доступа: http://revolution.allbest.ru/geography/00117424_0.html.
9. Оподаткування земель за межами населених пунктів // Вісник податкової служби України. – 2007. – № 42 (469). – С. 31-37.
10. Попов В.К. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В. К. Попов, А. П. Гетьман, та ін. – Харків: Право, 2001. – 478 с.
11. Проект закону України «Про порядок погодження і затвердження генеральних планів населених пунктів». [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.logincee.org/remote_libraryitem/21227?lang=uk.
12. Семенов В.Т. Формирование устойчивого развития мегаполисов. Урбанистические аспекты: монография / В.Т. Семенов, Н.Э. Штомпель. – Х.: Харьк. нац. акад. город. хоз-ва, 2009. – 340 с.
13. Смолій В.А. Энциклопедичний словник-довідник з туризму / В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 372 с.
14. Стратегія демографічного розвитку на 2006-2015 роки // Демографія та соціальна економіка. – Київ. – 2006. – №1. – С. 3-22.
15. Тюнен фон И. Изолированное государство. - М. : Эконом. жизнь, 1926. - 329с.
16. Фомін І.О. Основи теорії містобудування / І.О.Фомін. – К.: Наукова думка, 1997. – 191 с.
17. Форрестер Дж. Динамика развития города/ Дж.Форрестер [Пер. с англ.]. – М.:Прогресс, 1974. - 288 с.

References.

1. Richardson, H.W. (1973), *Regional Growth Theory*, London, UK.
2. Belokony, Y.N. (2003), *Rehionalnoe Planirovanie (teoriya i practica)* [Regional planning (theory and practice)], Logos, Kyiv, Ukraine
3. Zhyhor, O.B (2008), “Theoretical Basic of formatting innovative policy development regions”, Scientific Bulletin of National Forestry University, Vol. 18.7. pp. 284 - 288.
4. State Duma (2001), “Land Code of the Russian Federation”, available at: <http://www.lawmix.ru/comm/4982/22018> (Accessed 10 October 2015)
5. Arhyereeva, S.I. and Reshetnyak, N.B (2003), *Istoria ekonomicheskikh uchenij*, [History of Economical sciences], National Technical University Harkiv Politechnikal Institute, Harkiv, Ukraine.

6. Goskomarhitektury (1989), "The concept of development and General Organization urban territories and suburban settlements", available at: [http:// fireman.ru/bd/snip/2-07-01-89/2-07-01-89-1.html](http://fireman.ru/bd/snip/2-07-01-89/2-07-01-89-1.html)] (Accesed 10 October 2015)
7. Lash, A. (1959), *Geograficheskoye razmeschenie hozyajstva*[Geographical location of economy], Publishing House of Foreign literature, Moscow, Russia
8. Mikulin, Y. (2009), "Urbanization as worldwide process. Location of largest cities in the world", available at: http://revolution.allbest.ru/geography/00117424_0.html (Accesed 10 October 2015)
9. Tax Service of Ukraine (2007), "Taxation land of outside settlements", Bulletin of the Tax Service of Ukraine, vol. 42 (469), pp. 31-37.
10. Popov, V.K. and Getyman, A.P.(2001), "Environmental Law of Ukraine: Textbook for students of law high institutions", Law, Kharkiv, Ukraine
11. Draft Law of Ukraine (2001), "On the procedure for approval and adoption of general plans of settlements.", available at: http://www.logincee.org/remote_libraryitem/21227?lang=uk (Accesed 11 October 2015)
12. Semenov, V.T. and Shtompel, E. N. (2009), *Formirovaniye ustojchevogo razvitiya megapolisov. Urbanisticheskie aspekti* [Formation of sustainable development megacities. Urban aspects: monography], Harykov national Academy urban. Activities, Kharkiv, Ukraine.
13. Smolij, V.A. Fedorchenko, V.K. and Cibuh, V.I. (2006), *Enciklopedichnij slovník-dovidnik z turizmu* [Collegiate Dictionary of Tourism], Publishing House Word, Kiev, Ukraine
14. Institute for Demography and Social Studies (2006), "Strategy of Demographic Development 2006-2015", Demography and social economy Kyiv, vol.1, pp. 3-22.
15. Tyunen, von I. (1926), *Izolirovanoje gosudarstvo* [Isolated state], Economical life, Moscow, Russia.
16. Fomin, I.O. (1997), *Osnovi teorii mistobuduvannya*[Basic theory of urban planning], Naukova Dumka, Kiev, Ukraine
17. Forrester, J. (1974), *Dinamika razvitiya goroda* [Dynamics of development of the city], Progress, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2015 р.